

GEPAST WERKEN TOT HEIL DER JEUGD ...?

Het Lager Onderwijs in Vledder van 1851-1901

door Maarten C. Hoff

Inleiding

Dit artikel gaat over de bestuurlijke ‘onderwijslijn’ vanaf Koning Willem III tot aan de onderwijzer van het Lager Onderwijs in Vledder in de 2^e helft van de 19^e eeuw. In die eeuw komt het Lager Onderwijs behoorlijk in beweging. Althans: tussen de Schoolwet van 1806 en de Leerplichtwet van 1900 werden drie mijlpalen gepasseerd met de wetten van 1857, 1878 en 1889. De kenmerken van deze ontwikkeling tot burgerschapsvorming waren emancipatie, participatie, belangenstrijd en bureaucratisering. Kennelijk constanten, want tot op de dag van vandaag is het niet anders.

Het zegt voldoende dat de Schoolwet van 1806 door twee predikanten werd opgesteld, waarvan één – van der Palm – tot 1805 de ‘Agent voor nationale opvoeding’ was.² De gedachte achter deze Schoolwet was het doorzetten van nationaal onderwijs met een algemeen christelijk karakter door middel van klassikaal onderwijs³ en dat alles onder scherp toezicht van een landelijk inspectieorgaan. Betrokkenheid van de ouders werd gerealiseerd door de verplichting om schoolgeld te betalen, met de verlichtende bepaling dat armlastigen hiervan werden vrijgesteld. Bij elkaar genomen konden aldus maatschappelijke en christelijke deugden tot wasdom komen. De verborgen argumenten achter al deze fraaie gedachten waren –hoe kan het anders- politieke eenheid scheppen en sociaaleconomische kracht ontwikkelen. Niet meer en niet minder. De vraag is dan vervolgens hoe in de voormalige *municipaliteit* ‘Vledder’ hierop door het Bestuur werd ingespeeld. Het antwoord volgt door de communicatie in de bestuurlijke keten Koning, Ministerie, Provincie en Gemeente - als laagste uitvoerder van de onderwijswetgeving – te beschouwen binnen het raamwerk van de drie onderwijswetten uit de 2^e helft van de 19^e eeuw.

De onderwijswetten van 1857, 1878 en 1889

De desbetreffende drie onderwijswetten waren die van 1857, 1878 en 1889, met als anker de geest van de Grondwet van 1848. Het staatsburgerschap was ingeslapen en

de dynastie van de burgerij verwijderd. Er moest, zoals Thorbecke het verwoordde, een “oneindig grootere medewerking der burgerij” komen om een nationale staat te scheppen, waarin vorst en volk één zijn. De onderwijswet van 1857, waarvoor de politieke verantwoordelijkheid bij minister Van der Brugghen lag, reflecteerde deze eis. De wet moest een einde maken aan de schoolstrijd tussen openbaar en bijzonder onderwijs en alleen openbare scholen, die voor iedereen toegankelijk waren en waar neutraal onderwijs zou worden verzekerd, zouden nog worden gesubsidieerd.

De echte schoolstrijd tussen liberalen en confessionelen, de strijd tussen openbaar en bijzonder onderwijs, moest toen nog beginnen! De schoolwet van 1878, door de liberalen in de steigers gezet en niet lang daarna door het Parlement aangenomen, verdiepte deze strijd. Tegenstellingen werden goed zichtbaar en verdeelden de burgerij: steden kregen aantrekkingskracht, de boeren leverden in, het platteland verpauperde terwijl de industriële sector groeide. Maar erger nog lijkt de verscherping tussen een oligarchie van rijken en de overige ingezetenen. Wat het onderwijs betreft, was er nog geen wettelijke leerplicht. Om toch het onderwijs door te zetten, werden de arm-lastigen onder hevige druk gezet hun kinderen naar school te sturen, terwijl die juist thuis nodig waren om het gezin draaiende te houden. Voor deze kinderen was dat overdag dikwijls tien uren arbeid en vervolgens nog eens 's avonds naar school gaan! De niet armlastigen ontlieden deze druk. Dit betekende weer dat de gemeenten geld

tekort kwamen⁴ en een selectieve subsidieregeling, door het Rijk in het leven geroepen, moest dit manco herstellen. Selectief, omdat de bijzondere scholen buiten deze ‘subsidieboot’ vielen.

Deze selectiviteit veranderde toen in 1888 een antiliberale coalitie aan het roer van de Staat kwam te staan. Het jaar daarop werd de Lagere Onderwijs Wet van 1889 ingevoerd en konden vanaf dat moment ook bijzondere scholen, indien zij aan alle wettelijke verplichtingen voldoen, een gering deel (1/3) van de onkosten vergoed krijgen. Het leek een graduele verandering te zijn, maar schijn bedroog hier. Er was namelijk een bres geslagen in het principe dat bijzondere scholen zijn toegestaan, maar vervolgens zelf voor alle onkosten moesten opdraaien. In financieel opzicht was er echter nog geen sprake van een volledige gelijkstelling en dus ging de schoolstrijd elders in het land door.

Maar schoolstrijd in de agrarische gemeenschap van de gemeente Vledder, waaronder de buurtschappen Nijensleek, Doldersum, Frederiksoord en Wilhelminaord, was een onbekend fenomeen. De gemeente Vledder kende in 1850 alleen het lager onderwijs en bezat daartoe een hoofdschool in Vledder, een vaste bijschool in Nijensleek en een winterbijschool in Doldersum met 114 “... schoolpligtigen ...”⁵ in totaal.

Daarnaast had de Maatschappij, op het ‘grondgebied’ van de gemeente, nog eens twee eigen bijzondere scholen in Frederiksoord en Boschoord. Deze beide scholen hebben echter nooit –zo bericht de Inspecteur voor het Lager Onderwijs van Drenthe aan de burgemeesters van Diever en Vledder – “...onder ’t gewoon schooltoezigt gestaan, ’t was een Staat in een Staat ...” (27 juni, 1858). De Inspecteur vindt de zaak belangrijk genoeg om hierover het oordeel van de Minister van Binnenlandse Zaken te vragen. Binnen twee maanden (24 augustus 1858) volgt het antwoord: het komt erop neer dat de Maatschappij de normale procedures moet volgen en hun scholen “... behoren voortaan, evenals andere bijzondere scholen, onder het toezigt der Plaatselijke Schoolcommissie te zijn gelegen ...”.

Strijd was er zeker, maar die betrof botsingen met de Maatschappij en de overheden in Assen en ’s-Gravenhage. Geldgebrek en niet voor de volle honderd procent voldoen aan de eisen van een opkomende bureaucratie zijn de achilleshielen, die een soepele bijdrage aan het onderwijs, als onderdeel van het nationale ‘beschavingsoffensief’, hinderden.

De eerste fase tot rond 1875

De Lagere Onderwijs Wet van 1857 lijkt eerder de generator te zijn van toenemende bureaucratisering dan van het scheppen van de gewenste eenheidsgedachte. Schoolonderwijzers en het gemeentelijk bestuur moeten steeds meer verantwoording afleg-

gen in de vorm van in te dienen staten over alles en nog wat. Het plan van regeling betreffende het lager onderwijs wordt het centrale document voor elke school. Het is het document, waarop elke school en gemeentebestuur wordt afgerekend. Dat blijkt zonneklaar uit een missive van Gedeputeerde Staten van Drenthe van 6 oktober 1858 waarin nog eens de volledige bedoeling over alle formele procedures, de scholen betreffende, uiteengezet worden, omdat het opstellen te wensen overlaat. Kennelijk nog onvoldoende volgt op 16 december opnieuw een missive vanuit Assen. Ook de Inspecteur doet zijn duit in het onderwijszakje. Hij wil uitdrukkelijk dat de scholen hun schoolregelingen aan de schoolcommissie en de schoolopziener "... te doen geworden ...". Dus, wanneer en hoe plannen van regelingen moeten worden opgemaakt over schooltijden, rol van de avondscholen, de gewenste schoolbehoeften als leer- en leesboeken, leien, griffels, papier, pennen en inkt en ook de inkomens van de onderwijzers met hun bijbanen,⁶ zoals voorzanger van een kerkelijke gemeente.

Streng hand

Allemaal prima, maar dan laat Aukes, onderwijzer in Nijensleek zich horen en klaagt zich over de moeizame procedures voor schoolbehoeften (27 januari 1862). Zijn boodschap is eigenlijk om verruiming van bevoegdheden te geven aan de 'werkvloer'. Maar dat gaat allemaal niet lukken en de streng hand van de *5^e Afdeling, Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen van het Ministerie van Binnenlandse Zaken* blijkt keer op keer. Schoolopzieners, zoals de precieze Pieter Hofstede, en de schoolinspecteur in Assen doen hun werk namens 'Den Haag' punctueel. Zo is er de brief van 19 november 1865 van de Inspecteur, geschreven na een bezoeker aan alle scholen in Vledder: "... en haast ik mij (...) ambsthalve 't Gemeentebestuur te verzoeken, zoo spoedig mogelijk in deze en alle andere behoeften van 't lager onderwijs te willen voorzien ...". Onder meer was een doorn in zijn oog "... 't schooltje te Nijensleek (...) vervallen in alle opzigten ...". Representatief is ook een 'gele kaart' die door de Commissaris des Konings (CdK) van Drenthe aan B&W van Vledder wordt uitgereikt over het steeds weer onjuist / onnauwkeurig invullen van staten en tabellen. "... 't Schijnt, dat de onderwijzer alle kolommen heeft ingevuld zonder dat ze door U zijn nagezien ...", zo schrijft de CdK op 2 november 1866.

Het antwoord van de gemeente is bijna klassiek. Wij doen ons best, maar kunnen nauwelijks iets uitrichten omdat wij anders "... door de uitgaven tot eene behoorlijke inrigting van haar lager onderwijs vereischt, te zwaar zouden worden gedrukt ...".

Tekort aan geld is een constante met de daaraan verbonden voorspelbare gevolgen. Zo schrijft onderwijzer Rodenboog op 23 november 1866 vertwijfeld "... Dageelijks zien we tevergeefs uit naar iemand, die de gebouwen komt herstellen, teneinde den uiterst onaangename toestand te doen ophouden ...". De Inspectie, als goede

bureaucraat, had hierop al geanticipeerd met verzoek om de nodige rapporten op te stellen over de toestand van de schoolgebouwen, de onderwijswoningen en de onderwijshulpmiddelen "... om verbetering zonder weelde aan te brengen ..." (4 augustus 1866). Dat geldgebrek treft zelfs de reguliere vaststelling en ook uitbetaling van de wedden en andere betalingen. Vanuit Den Haag komt het bericht dat "... het mij enigszins twijfelachtig is voorgekomen hoe het nu met de bezoldiging der onderwijzers in die gemeente (...) gesteld is ..." (10 juli 1865). Al in 1859 (bij schrijven van 26 februari) werd het ingediende plan van regeling voor het onderwijs door Gedeputeerde Staten afgekeurd, onder meer omdat de wedde van de onderwijzer in Nijensleek te laag was aldus "... de opvoering der wedde tot f. 300.- te moeten verlangen ...". De reactie was zodanig dat GS het nodig vond om hier nog eens op terug te komen bij brief van 23 april en dan dwingender: en dus "... in geen geval tot een minder bedrag mogen worden geregeld dan 't geen zij (*de gemeente, red.*) in de laatste vijf jaren hebben gedaan ...".

Gelukkig was er ook een ander facet te zien aan de bovengenoemde kille kanten van het onderwijs. Hartverwarmend was bijvoorbeeld een petitie, aan het College van B&W geadresseerd, opgesteld door 44 inwoners van Nijensleek: "...Door een half-jarige werkzaamheid in ons midden, heeft hij (de onderwijzer Douwe Hoogeveen, [*mch*]) de achting en het vertrouwen van ons, en de liefde onzer kinderen kunnen verwerven, en door zijn onderwijs getoond het welzijn der leerlingen te willen behartigen ..." (29 augustus 1857). Niet lang daarna zal Hoogeveen formeel hoofd worden van de school in Nijensleek. Een ander voorbeeld is de noodkreet van de kolonistenbevolking in een schrijven van 21 september 1861, en als volgt verwoord: "...waar hunne kinderen, wier gezamenlijk aantal nog onderwijs behoeft 275 bedraagt na den eersten Januarij 1862 ter school moeten gaan ...". Deze oproep was een gevolg van het plan om op 1 januari 1861 de bijzondere scholen van de Maatschappij op te heffen en de status te geven van Rijksscholen voor lager onderwijs.

Een oproep die overigens volkomen terecht was. Want de toch al kwetsbare gemeente Vledder met jaarlijks een begroting waar de uitgaven de inkomsten aanzienlijk overstegen, mocht van het Rijk geen subsidie verwachten in de kosten van onderwijs aan kolonistenkinderen. De Gemeente moest het maar zelf zien op te knappen, hoewel achteraf deze soep niet zo heet werd gegeten als opgediend. Op 28 november 1866 was daar het bevelschrift van de Provincie Drenthe met de mededeling dat f. 570,- mocht worden verwacht "...ter bestrijding der uitgaven tot eene behoorlijke inrigting van het lager onderwijs voor de kinderen der kolonisten..."

De positie van de Maatschappij wat betreft het onderwijs verslechtert in deze fase en de verhoudingen met de omliggende gemeenten lijken ook niet fleurig te zijn. Dat blijkt onder meer uit, ten eerste, een brief van de gemeente Weststellingwerf van 20 december 1859 aan omringende gemeenten, waarin het koloniestuur zich eerder tot

Stephanus van Royen, burgemeester van Vledder 1851-1867.

deze gemeente heeft gewend “... met het be-
toog, dat zij in het onderwijs van alle kinderen
der kolonisten voorziende billijke aansprakelijk-
heid heeft op subsidieering door de Gemeenten
waaronder de Koloniën gelegen zijn ...”. De
reactie is een zeer uitgebreide brief van de Bur-
gemeester van Steenwijkerwold (jhr. mr. Cato
van Ingen) aan zijn ambtgenoot van Vledder
(Stephanus van Royen) van 21 december 1859:
“... Veel Geachte Ambtgenoot! (...) dan moet
ik ronduit verklaren, dat ik met de Maatschappij
niet bijzonder ingenomen ben, ten minste wan-
neer ik hare uitkomsten tot nog toe, in aanmer-
king neem ...”. Van Ingen meent dat de desbe-
treffende Gemeenten waarin de Maatschappij is

gevestigd “... weinig reden (hebben) om zich in
hare aanwezigheid te verblijden ...” en weet vrij-
wel zeker dat ook niet de Raad van Steenwijker-

wold “... zeer genegen zal bevonden worden tot dat voorstel toe te treden ...”. ’n
Ander voorbeeld is een narrige briefwisseling tussen de Directeur van de Maatschap-
pij en B&W van Vledder van 20 mei 1867 “... Dat UEdG het ongepast noemt, wan-
neer gepaste aanmerkingen op zaken, die UEdG. als hoofd der Gemeente regarderden,
worden gemaakt, kan ik mij, met het oog op al het geen waardoor Vledder zekere
vervaardheid (om geen ander woord te bezigen) heeft gekregen (...) die aan zoo ve-
len aanleiding hebben gegeven tot gepaste aanmerkingen, levendig voorstellen, maar
ik geloof niet dat het een gepaste wijze van handelen is om de opsomming van feiten
(...) eenvoudig te qualificeren als een ongepast antwoord ...”. Dit is geen briefwisse-
ling tussen vrienden.

Ten slotte: de echte mijlpaal voor Vledder was de oplevering van de nieuwe
school op 2 september 1874. Eerder besloten GS van Drenthe op 8 april 1873 haar

goedkeuring te geven aan de tekening en het
bestek voor de nieuw te bouwen school. Op
30 april 1872 verraste de Voorzitter, burge-
meester⁷ Jhr. M.J.W.A. de Milly, ‘zijn’ Ge-
meenteraad met het tonen van het bestek en
de tekening voor de nieuw te bouwen

*De “oude school”. (foto: www.fledderkerspel.nl
en Popke Oosterhof)*

*Links: Anne Mari Meijer Drees en rechts: Gerrit Hermanus Mole(n)wijk
(foto's: www.fledderkerspel.nl)*

school. Hij zelf met nog een lid van de Raad vormden de begeleidingscommissie voor dit project. Het zou later het Raadslid Coninck tot de verzuchting brengen –er zat aanvankelijk geen schot in het proces- om iemand uit het werkveld alsmede een bouwkundig expert als commissieleden te benoemen. Op 2 september 1874 werd de nieuwe school opgeleverd tegenover de kerk van Vledder en met een volume geschikt voor 175 leerlingen.

De tweede helft tot 1900

Het patroon en de inhoud van de communicatie in de bestuurslijn verandert nauwelijks. Steeds weer gesteggel tussen Gemeente en Provincie / Rijk over bijstellen van inkomens van de onderwijzers en over de inkomsten en uitgaven overzichten. Het plan voor de schoolregeling lijkt eindelijk vanaf 1880 het stadium van volwassenheid te hebben bereikt nadat twee hoofdonderwijzers – Molewijk uit Vledder en Meijer Drees uit Nijensleek – de handen ineen hebben geslagen om een degelijk plan op te stellen. De gemeente neemt dat over, maar verder roepen de stukken een beeld op van een gemeentebestuur dat naar voren komt als een, dat het niet erg nauw neemt met nauwkeurigheid, slagvaardigheid en flexibiliteit.

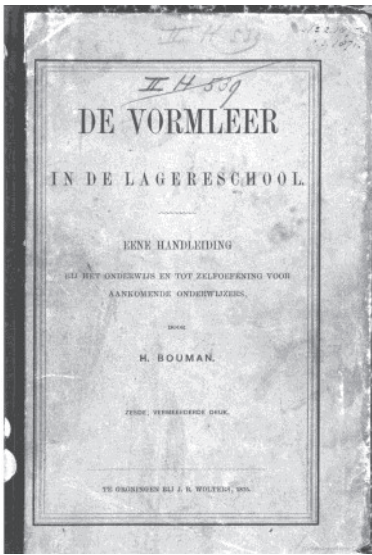
Typend voor dat gedrag van het gemeentebestuur is een brief van de CdK persoonlijk aan de Burgemeester (3 mei 1879) waaruit blijkt het niet voldoen aan reageren op verzoeken zelfs “... ondanks de talrijke door mij aan Burgemeester en Wet-

houders ter zake afgezonden herinneringsmissives ...”. Of de aanwijzing van de Districtsschoolopziener aan B&W (11 oktober 1881) over de behandeling en afdoening van het concept ‘Schoolregeling’. Ik paraphraseer de schoolopziener: ‘haal nu bij Van Gorcum & Co te Assen een model, vul dat in, dan wordt ook niets vergeten (schooltijden, onderwijs in de handwerken, godsdienstonderwijs, herhalingsonderwijs, de ‘vacantiën, verdeling der school in klassen en afdelingen, rooster van dagelijksche werkzaamheden en boekenlijst)’. En nog sterker in 1886 wanneer er een wettelijke plicht is ontstaan om in Nijensleek één onderwijzer aan het bestand toe te voegen en de GS de Gemeente de wacht aanzeggen omdat “... het bestuur Uwer gemeente niet voornemens (is) maatregelen te nemen ...” (18 januari 1887).

Gebrek aan flexibiliteit blijkt uit bijvoorbeeld een voorstel van Vogelesang, onderwijzer aan de Rijksschool III in Kolonie VII (Boschoord). In een brief van 3 februari 1877 verdedigt hij zijn schoolgeldheffing van drie gulden per jaar per kind en bij 2 kinderen totaal 5 gulden, maar bij echt onvermogen “... bedenk ik een of ander’ ; het is overigens voortzetting van maatregel van mijn voorgangers (...) dat zij echter niet allen onvermogend zijn, is mij uit menig gesprek met die lieden gebleken, waarin zij mij o.a. te kennen gaven, dat het gemakkelijker was wanneer de gemeente het betaalde ...” Vogelesang geeft nog aan dat 9 kinderen uit Doldersum op de lijst staan van schoolbezoek maar dat alleen Steven Bolding, Teunis Trompetter, Pieter Smit jr., Harm Smit en Geert Dolsma aanwezig zijn. Zijn voorstel heeft geen schijn van kans. Een ander voorbeeld is het verzoek van Klaas Kieft en Johannes Brinkman om een regeling te treffen voor hun schoolgaande kinderen naar de nieuw gestichte school te Wateren. Geen probleem zegt ‘Diever’, maar ‘Vledder’ moet dan haar financiële eisen laten vallen. De briefwisseling tussen de twee gemeentebesturen begint op 14 januari 1885 en is op 13 december nog geen stap verder gekomen. Vledder houdt het been stijf.

Het jaar 1880 is van belang. Dan besluiten GS dat de gemeente Vledder twee openbare scholen moet hebben voor gewoon lager onderwijs met daarnaast de Rijks lagere scholen in Frederiksoord en Boschoord. En voor het lager onderwijs is er de mijlpaal van het uitgebreid handgeschreven plan voor de schoolregeling van Molewijk en Meijer Drees. Leerplan, schooltijden, vakanties en boeken worden beschreven en geduid. Enkele stukken uit deze regeling waarin de meeste tijd besteed aan taal en rekenen werd gegeven in het leerplan:

1^e/2^e leerjaar: getallen van 1-20 voor rekenen en ‘eenvoudige liedjes op het gehoor’ voor zingen; het 3^e leerjaar: getallen van 1-100 ; vorming van eenvoudige zinnen; het 4^e leerjaar: 1-1000, vormleer, geschiedenis, aardrijkskunde (schoolgebouw en omgevingsdorp, gemeente), natuurkennis; het 5^e leerjaar was een verdere systematische uitbouw van alle vakken; het 6^e leerjaar: “... eenige bekendheid met Europa en

De zesde druk van H. Bouman uit 1875. Dit schoolboek beleefde zijn 9e druk in 1886.

In de gemeente blijkt dat mee te vallen, ‘zeggen’ de opgemaakte statistieken. In Vledder gaat het om slechts 3 kinderen die beneden de 12 jaar de school hebben verlaten om veld- en veenarbeid te verrichten. Maar ook is er aandacht voor betere schooltijden. En het opnemen van ‘vrije- en ordeoefeningen der gymnastiek’ krijgt een plaats als belangrijk element van ontwikkelen van de jonge mens. Nijensleek profiteert mee via de renovatie van het ‘schooltje’.

Besluit

Wetgeving was voor de liberalen in dit derde kwartiel van de 19^e eeuw het middel om hun denken en doen in de samenleving te implementeren. Dat moest beginnen bij het lager onderwijs. Haar verwachte succes eindigde in een nederlaag. Alom groeide de weerstand, nam de polarisatie toe en werd de agressieve benadering van de liberalen verworpen. Koning Willem III zag de liberalen liever gaan dan komen. Hij benoemde in 1866 het conservatieve Kabinet ‘Van Zuylen van Nyevelt’, aan wie hij de instructie meegaf om de binnenlandse kwesties als onderwijs en verkiezingen te negeren.⁸ Overigens faalde dit ‘koninklijk’ beleid volledig omdat de conservatieven op hun beurt de monarchie weer gebruikten voor hun eigen doeleinden. Voor het lager onderwijs in de gemeente Vledder betekende dit dat de bestuurlijke keten de gedachte van de onderwijswetgever vertaalde in een ‘technisch’ bezig zijn met het onderwijs. Er werd inderdaad aan het onderwijsstelsel gebouwd, maar de nodige passie,

onze buitenlandsche bezittingen ...”; het 7^e leerjaar ten slotte: geschiedenis (enige kennis van staatsregeling).

Elke onderwijzer geeft 22,5 uur les per week; de schooltijden waren maandag to en met vrijdag van 9.30-12.00 en 14.00-16.00 (zomertijd) of 13.30-15.30 (wintertijd).

Vakanties: Paas- of Pinksterenweek, 2 weken in juli of augustus, Kerstweek.

Boeken: Bouman, Leopold, Oostveen, Bosman, en enkele andere.

Ten slotte: deze periode laat zien dat veranderingen niet zo maar plaatsvinden. Aanpassen en leren kosten tijd. Anticiperen is nauwelijks nog aan de orde. De invoering en uitvoering van de nieuwe onderwijswetten worden stap voor stap gerealiseerd zonder noemenswaardige uitbarstingen. Kinderarbeid komt op de agenda als dwingend sociaal probleem.

om ‘gepast te werken tot heil der jeugd’, ontbrak. Begrijpelijk, want het verborgen onderwijsdoel van het conservatieve deel van de Haagse bestuurders was uiteindelijk de kinderen net voldoende kennis bij te brengen om verpaupering – als dreiging voor de monarchie – te voorkomen.

Met het vierde kwartiel van de 19^e eeuw kwam de fase van de modernisten, die passie preekten en niet toekwamen aan reflecteren. Maar ook nu was het niet anders gesteld: eigen belangen veiligstellen bleef het stilzwijgende credo. Na 1880 worden de doctrinaire intellectuelen met hun rotsvast geloof in legalisme van het toneel geveegd. Het was nu tijd om de vraag naar rechtvaardigheid te stellen. Pragmatisme en opportunisme werden de hoofdlijnen van politiek gedrag om daarmee de eerste voorzichtige stappen te zetten op weg naar een verdere uitbreiding van een moderne democratie. Voor het lager onderwijs in de gemeente Vledder betekende deze ontwikkeling de doorbraak voor het bestaan van de bijzondere scholen. Democratiseren is recht op vrij onderwijs en onderwijs is het ontwikkelen van onafhankelijk denken. De centrale invulling van de plannen voor de onderwijsregeling waren in feite niet in lijn met dat onafhankelijk denken. De *top down* benadering werd niet zomaar door de bestuurlijke keten prijsgegeven en bleef voorlopig gehandhaafd.

Referenties

- ¹ *Ik ontleen deze titel aan een tekst uit een brief van een dankbare onderwijzer na zijn benoeming (1861).*
- ² *Tegenwoordig de Minister van Onderwijs genoemd.*
- ³ *In 1806 wordt het hoofdelijk onderwijs – de leerling moest naar het kathedraal van de meester gaan om de les op te zeggen – afgeschaft.*
- ⁴ *Wat moet je ook met 5 cent schoolgeld per week voor de rijken en 2½ cent voor de ‘middengroepen’ en niets voor de armlastigen.*
- ⁵ *Gevestigd in wat nu bekend staat als het gebouw ‘de Gerf’ (bijgebouw van de kerk); hoofdonderwijzer was toen Hendrik Jan Mulders, die in 1860 werd opgevolgd door Gerrit Hermanus Molewijk.*
- ⁶ *Extract uit het Register der resolutien van de GEDEPUTEERDE STATEN der Provincie DRENTHE, 11 augustus 1851.*
- ⁷ *GS Drenthe op 16 december 1858 aan B&W van gemeente Vledder: “... zoo zijn wij ook van gevoelen dat de kosterijgoederen, die vroeger, toen Kerk en Staat één waren en het onderwijs van Staatswege door de Kerk werd gegeven (...) niet van bestemming zijn veranderd...”, maar wel een nieuwe regeling moet worden getroffen. “... Eindelijk meenen wij, dat het vooralsnog onmogelijk is zich de gevolgen der Nieuwe Wet, in toepassing gebragt, voor oogen te stellen ...” en dus vinden GS het nodig zo’n regeling een tijdelijke kracht te geven. Hij was nauwelijks 3 weken burgemeester na zijn benoeming op 6 april 1872. In het volgende nummer wordt de besluitvorming rondom deze nieuwe school beschreven.*
- ⁸ *Een tabel met het juiste aantal leerlingen dat bij de opening de nieuwe school bezocht, heb ik niet gevonden. Maar een redelijke schatting is 140.*
- ⁹ *E.H. Kossmann (1978). The Low Countries, 1780-1940. Oxford. Clarendon Press: 285.*